

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Кафедра етнології і археології

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор

“ 28 ”

06

20 23 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНОЇ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ
(шифр і назва навчальної дисципліни)

Галузь знань 03 Гуманітарні науки

Спеціальність 032 «ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ»
(шифр і назва спеціальності)

ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ, ПОЛІТОЛОГІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
(назва інституту, факультету)

Івано-Франківськ – 2023 рік

Робоча програма навчальної археологічної практики для студентів I курсу за галуззю знань 03 «Гуманітарні науки» спеціальністю 032 «Історія та археологія». 28 червня 2023. 30 с.

Розробники:

Томенчук Богдан Петрович, доцент кафедри етнології і археології факультету історії, політології і міжнародних відносин, кандидат історичних наук.

Кочкін І.Т., старший викладач кафедри етнології і археології факультету історії, політології і міжнародних відносин

Робоча програма навчальної археологічної практики затверджена на засіданні кафедри етнології і археології

Протокол № 13 від 28 червня 2023 р.

Завідувач кафедри етнології і археології доц. Томенчук Б. П.
(підпис) (прізвище та ініціали)

28 червня 2023 р.

Схвалено Науково-методичною радою факультету історії, політології і міжнародних відносин

Протокол № 10 від 28 червня 2023 р.

Голова Науково-методичної ради
факультету історії, політології
і міжнародних відносин

(підпис) проф. Кугутяк М.В.
(прізвище та ініціали)

©Томенчук Б.П., Кочкін І.Т., 2023 р.

© Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника, 2023 р.

ЗМІСТ

1. Вступ
2. Мета і завдання практики
3. Зміст практики
  - 3.1. Індивідуальні завдання
  - 3.2. Заняття та екскурсії під час практики
  - 3.3. Методичні рекомендації
4. Форми і методи контролю
5. Вимоги до оформлення звітної документації
6. Підведення підсумків практики
7. Методичне забезпечення роботи студента

1. ВСТУП

Навчальна археологічна практика є обов'язковим компонентом програми підготовки фахівців освітнього рівня бакалавр спеціальності 032 «Історія та археологія» ОП «Історія та археологія».

Археологічна практика є навчальною практикою – складовою частиною і обов'язковим елементом навчальної програми. Згідно з навчальним планом освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки 032 «Історія та археологія» студенти Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника проходять археологічну практику влітку (червні) у другому семестрі після закінчення занять на першому курсі. Строк проведення практики - 2 тижні, що складає 90 годин (3 кредити). Обсяг самостійної роботи складає 180 годин). Проходження практики кожним студентом є обов'язковим, як і вивчення теоретичних дисциплін навчального плану. Проходження практики кожним студентом є обов'язковим, як і вивчення теоретичних дисциплін навчального плану.

Навчальна археологічна практика, передбачена навчальним планом Факультету історії, політології і міжнародних відносин на I курсі, займає важливе місце в системі професійної підготовки майбутніх істориків, наукових співробітників. Необхідність проходження студентами такої практики пояснюється потребою актуалізувати дослідження історико-культурної спадщини етносу, формувати бережливе і шанобливе ставлення до культурної скарбниці народу, розвивати емоційно-моральну сферу особистості, її духовні потреби і ціннісні орієнтації. Будучи складовою частиною навчально-виховного процесу, вона поглиблює раніше набуті знання з археології, історії та етнографії.

Навчальна археологічна практика проводиться згідно з графіком освітнього процесу Університету.

Програма виробничої музейної практики студентів I курсу Факультету історії, політології і міжнародних відносин спеціальності 032 «Історія та археологія» розроблена відповідно до «Положення про організацію та проведення практики у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника» (введено в дію наказом ректора від 28 квітня 2023 р. № 246) і відповідно до Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року, Указу Президента України від 04.07.2005 № 1013/2005 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні», положень Концепції досконалості Європейського фонду управління якістю, вимог Міжнародного стандарту якості ISO серії 9000. Вона враховує знання, отримані студентами з курсів «Археологія», «Давня та середньовічна історія України», «Етнографія», «Історія первісного суспільства», ін.

Навчальна археологічна практика є органічною складовою підготовки студентів спеціальності 032 «Історія та археологія» і проводиться за планом:

Назва практики	Спеціальність	Курс	Семестр	Кількість тижнів	Кількість годин		Форма контролю
					всього	ЄКТС	
Навчальна археологічна практика	032 «Історія та археологія»	I	II	2 тижні	90	3	залік

Бази археологічної практики. Науково-навчальною базою навчальної археологічної практики студентів є кафедра етнології і археології та Навчально-науковий інститут історії, етнології і археології Карпат Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, а також Інститут археології НАН України (м. Київ), ДП «Культурна спадщина Прикарпаття» охоронної археологічної служби України Інституту археології НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (м. Львів), Національний заповідник «Давній Галич», Івано-Франківський краєзнавчий музей, з якими Факультет історії, політології і міжнародних відносин уклав угоду про співробітництво, в тому числі і стосовно практики студентів.

Права і обов'язки керівника практики:

- розробляє план навчальної археологічної практики студентів студентів Факультету;
- спільно з керівництвом визначає бази практики, контролює їхню підготовленість перед початком практики;
- здійснює розподіл студентів на базах практики;
- спільно з керівництвом проводить настановчу та заключну конференції практики;
- забезпечує проведення всіх організаційних заходів перед початком практики: інструктаж про порядок проходження практики та з техніки безпеки, надання студентам-практикантам необхідних документів (робочої програми практики, календарного плану, індивідуального завдання, методичних рекомендацій тощо);
- повідомляє студентам про систему звітності з практики, прийняту кафедрою та відображеною у РПП;
- у складі комісії приймає заліки з практики;
- подає завідувачу кафедри письмовий звіт про проведення практики із зауваженнями і пропозиціями щодо її поліпшення та відомість про підсумки практики студентів.

Керівник практики від бази практики:

- створює необхідні умови для виконання студентами програми практики, не допускає використання їх на посадах та роботах, що не відповідають програмі практики та майбутній спеціальності;

- затверджує план і графік проходження практики з урахуванням пропозицій студента-практиканта на основі програми практики, умов і особливостей органу;
- подає необхідну методичну допомогу, дає вказівки та завдання практикантам відповідно до їх робочих програм, планів та графіку, перевіряє їх виконання,
- контролює зроблені практикантами записи у щоденнику практики;
- допомагає студентам при складанні проектів документів, виконанні конкретних видів робіт, аналізі чи узагальненні.

Бази практик в особі їх перших керівників разом з університетом несуть відповідальність за організацію, якість і результати практики студентів.

Розподіл студентів на практику проводиться керівником практики структурного навчального підрозділу з урахуванням їх майбутнього місця роботи після закінчення навчання.

2. МЕТА І ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Мета археологічної практики – ознайомлення студентів з сучасними методами польових археологічних досліджень, набуття ними навичок роботи в археологічних експедиціях, закріплення знань з теоретичного курсу «Археологія». Студенти також знайомляться з статтями Законів України «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини», які стосуються археологічних пам'яток, положенням про Відкритий лист.

Друга мета археологічної практики є навчально-виховною та визначає такі завдання:

- отримання практикантами навичок постановки польового табору, організації його функціонування та життєзабезпечення.
- вироблення вмінь, необхідних для життя в польових умовах (заготівля дров, розпалювання багаття, приготування їжі, підтримання порядку на місці проживання тощо).
- отримання студентами практичних знань з організації взаємовідносин всередині відносно ізольованого колективу, структурування вільного часу, вироблення навичок взаємодопомоги тощо.

Всі отримані вміння, навички, досвід польового життя і роботи можуть бути використані практикантами в своїй подальшій науковій діяльності.

Завдання археологічної практики: студентам потрібно засвоїти характерні особливості пам'яток різних археологічних культур, основні методи проведення археологічних розвідок і розкопок різних типів пам'яток (стоянки, поселення, городища, виробничі центри, могильники, тощо). Практика дає можливість студентам проявити і розвинути власну ініціативу, робити власні спостереження і висновки. Практика передбачає виховання дбайливого ставлення до пам'яток історії та культури та їх раціонального використання, ознайомлення із заходами по охороні оточуючого середовища, формування вмінь створювати комплексне наукове дослідження з археології, здійснювати в майбутній професії археологічні дослідження пам'яток краю.

Одним із завдань практики може бути отримання студентом кваліфікації лаборанта археологічної експедиції, оскільки характер відповідної підготовки під час навчального року, практичні навички, здобуті під час практики, дають право практиканту виконувати роботу лаборанта по обліку і фіксації археологічних знахідок, виготовленню планів, креслень, консервації речового матеріалу і монументальних пам'яток.

У результаті проходження археологічної практики студент має знати:

- поняття про *культурний шар* і специфіку його залягання в залежності від різних історично-природничих факторів, а також вивчити різні аспекти дослідження культурних шарів та археологічних об'єктів, а саме :
- методика різних стадій розкопок,
- фіксація і документація об'єктів і пам'яток
- складання інвентарного польового опису,
- виготовлення креслень і малюнків,
- методи консервації пам'яток.
- **вміти:**
- провести археологічну розвідку або пошук;
- провести збір і опрацювання підйомного матеріалу;
- підготувати розбивку шурфу або розкопу;
- навчитися самостійно складати плани розкопів та його окремих квадратів або ж секторів, вести польову документацію, перш за все щоденник;
- систематизувати та обробляти археологічний матеріал, проводити його консервацію.

Програмні компетентності та результати навчання

Інтегральна компетентність - здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми історії та археології у процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає застосування теорій і методів гуманітарних та соціальних наук та характеризується комплексністю і невизначеністю умов.

Загальні компетентності:

ЗК2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.

ЗК6. Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК7. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК8. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.

ЗК10. Здатність працювати в команді.

Спеціальні компетентності:

СК1. Усвідомлення взаємозв'язку між фактами, подіями, явищами і процесами в минулому та сучасності.

СК5. Здатність відшукувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.).

СК6. Здатність використовувати різні методи опрацювання історичних та археологічних джерел, зокрема інструментарій спеціальних історичних дисциплін, а також сучасні інформаційні технології для обробки історичних даних.

СК10. Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією.

СК11. Здатність здійснювати та організовувати археологічну діяльність.

Програмні результати навчання:

ПРН2. Розуміти контекст і причини відповідних історичних подій та використовувати ці знання у професійній діяльності.

ПРН5. Вміти працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими історичними джерелами.

ПРН8. Брати участь у плануванні та виконанні наукових досліджень у сфері історії, презентувати результати досліджень, аргументувати висновки

ПРН9. Мати навички організації практичного вирішення питань історичної пам'яті та охорони матеріальної й нематеріальної культурної спадщини України.

ПРН10. Застосовувати сучасні методики у процесі популяризації історії та археології, а також здійсненні різних видів діяльності.

3. ЗМІСТ ПРАКТИКИ.

1. Підготовчий етап (ознайомлення з порядком проходження практики; проведення настановчої наради та інструктажу з техніки безпеки; ознайомлення з графіком роботи бази практики).

2. Основний (проведення ознайомлюючої екскурсії, ознайомлення з роботою відділів бази практики та розподіл по робочих місцях; аналіз науково-методичної літератури з вибраного напрямку, опрацювання матеріалів з вибраної теми; підготовка та апробація тексту екскурсії; участь у наукових заходах установи; систематичне консультування з керівником практики).

3. Підсумковий.

Підготовка звітної документації, її захист і підсумкове оцінювання результатів практики.

Археологічна практика проводиться, як правило, на пам'ятках західноукраїнського регіону, котрі досліджуються викладачами кафедри етнології і археології університету, науковими працівниками загаданих наукових закладів.

Безпосередніми (технічними) базами археологічної практики слугують польові табори у населених пунктах поблизу досліджуваних археологічних пам'яток. Польовий табір розташовується у пристосованих приміщеннях на території населеного пункту або в польових умовах (мобільний, наметовий табір) безпосередньо біля археологічної пам'ятки. Польовий табір створюється з наметів, пересувних будиночків, спорядження для проведення польових археологічних досліджень, а також для організації харчування на місці проведення робіт.

Оптимальний кількісний склад групи студентів, яка проходить археологічну практику під час польового дослідження пам'ятки, не має перевищувати 15 осіб. Навчальне навантаження викладача – керівника археологічної практики визначається з розрахунку 4 год. на день на академічну групу (підгрупу).

Під час практики кожний студент є членом колективу експедиції, у складі якої він проходить практику. Студент зобов'язаний повністю виконувати завдання, передбачені програмою практики, забезпечувати високу якість виконуваних робіт, неухильно дотримуватись правил внутрішнього розпорядку та техніки безпеки, брати участь у дослідницьких та побутових роботах експедиції, мати зразкову трудову дисципліну, систематично вести польовий щоденник практики та своєчасно скласти звіт про її проходження.

У період проходження практики студенти підлягають усім правилам внутрішнього розпорядку експедиції. У випадку порушення трудової дисципліни студент може бути відправлений до університету з повідомленням причин, які потягли за собою усунення його від практики.

Керівник практики організує проведення запланованих програмою практики робіт, контролює їх виконання, стежить за дотриманням правил внутрішнього розпорядку та техніки безпеки, трудовою дисципліною практикантів.

Під час проходження навчальної археологічної практики студенти повинні ознайомитися із змістом програми практики і виконати основні її положення.

Зміст польової навчальної археологічної практики

Археологічні розвідки. Попереднє вивчення місцевості, археологічних пам'яток, складання археологічної карти регіону. Підготовка до розвідки. Вивчення маршруту. Визначення завдання і мети розвідки. Спорядження. Знайомство з основними прийомами пошуків. Огляд місцевості. Пошуки культурного шару. Опитування населення. Збирання підйомного матеріалу. Фіксація виходів культурних залишків на поверхні. Зйомки плану пам'ятки і місцевості. Топографічні прив'язки. Опис пам'ятки. Вивчення нашарувань. Паспортизація пам'ятки. Штучні насипи і зміни рельєфу. Зйомки планів городищ. Зйомки планів курганів та курганних груп.

Розвідки стародавніх (античних або давньоруських) міст.

Розвідки петрогліфів, культових місць. Розвідки оборонних споруд. Розвідки ремісничих центрів. Збір відомостей про скарби.

Археологічні розкопки. Попереднє вивчення пам'ятки, літератури про неї, польових звітів та креслеників. Огляд пам'ятки. Отримання конкретних завдань. Оволодіння загальними прийомами розкопок: скопування і викид землі, зачистка поверхні і профільних бровок. Оволодіння навиками історико-культурного визначення матеріалу. Знайомство з правилами поведінки з археологічними об'єктами та знахідками (артефактами).

Оволодіння спеціальними прийомами роботи лопатою, ножем, пензлем. Методика застосування землерийної техніки. Фіксація матеріалів під час розкопок. Знайомство з принципами ведення польових креслеників. Фотозйомка об'єктів. Заміри. Ведення щоденників.

Використання карт при археологічних роботах. Знайомство з різними видами карт. Виміри прямих ліній на місцевості. Використання компаса, бусолі, нівеліра. Окомірна зйомка. Напівінструментальна зйомка. Інструментальна зйомка.

Первинна обробка матеріалів. Очистка, етикетаж, упаковка індивідуальних знахідок і масового матеріалу.

Розкопки стародавніх поселень. Знайомство з деякими загальними правилами розкопок поселень (стоянок, городищ, міст). Вивчення стратиграфії. Шурфи. Траншеї. Контурна траншея. Вивчення форм і орієнтації розкопу. Розбивка розкопу. Сітка квадратів. Розкопки за штиками (пластами). Виявлення знахідок. Виявлення залишків споруд. Послідовність фіксації залишків споруд з глини, каменю, дерева. Визначення типу конструкцій. Сліди споруд на материку. Господарські ями. Вивчення планування поселень. Датування споруд. Консервація архітектурних залишків. Механізація розкопок поселення.

Розкопки стародавніх поховань. Розкопки могильників. Визначення за допомогою траншей і шурфів кордонів могильника. Пошуки могильних ям. Розкопки площею. Розкопки поховань. Визначення орієнтації кістяка, особливостей конструкції поховальних споруд (підбої, ніши, склепи тощо). "Культовий" культурний шар або прошарки на могильниках. Тілоспалення.

Розкопки курганів. Вивчення зовнішнього вигляду насипу та його будови. Відлік висот і координат. Обміри курганів. Бровки. Ровики. Розкопки насипу. Зняття дерну. Впускні поховання. Ознаки залишків тризни. Тілоспалення. Вогнище та його опис. Розчистка вогнища та знахідок в ньому. Визначення місця спалення. Кенотафи. Розчистка підкурганної ями, кістяка, супроводжуючого інвентаря. Різні прийоми розкопок курганів ("кільцями", секторами). Механізація робіт під час розкопок курганів. Техніка безпеки.

3.1. Індивідуальні завдання.

Індивідуальні завдання надаються студентам з метою надбання ними під час практики умінь та навичок самостійного розв'язання виробничих, наукових або організаційних завдань. Виконання одного або декількох

завдань активізує діяльність студентів, розширює їх світогляд, підвищує ініціативу і робить проходження практики більш конкретним і цілеспрямованим. В умовах археологічної практики можна обрати такі завдання:

1. Археологічна розвідка у визначеному районі.
2. Обстеження визначеної археологічної пам'ятки.
3. Керівництво роботою на ділянці розкопу (для найбільш підготовлених студентів).
4. Збирання мікротопонімів визначеного населеного пункту.

Перед початком виконання розвідувальних робіт потрібно прослухати інструктаж по техніці безпеки. Район для проведення розвідки визначається груповим керівником, враховуючи можливості студента та його зацікавленість у вивченні району, конкретної території, певного археологічного періоду. Для виконання розвідки в одному районі допускається група з 3-4 студентів. У такому випадку кожен веде свій польовий щоденник, всі ж інші документи та матеріали готуються спільно в одному примірнику.

Для зарахування виконаного індивідуального завдання слід подати такі звітні документи:

1. Польовий щоденник з відображенням проведеної пошукової роботи (можливе виділення окремого розділу в щоденнику польової археологічної практики).

2. Схема маршруту розвідки з нанесеними пам'ятками (виконати схему олівцем або кульковою ручкою).

3. Паспорт археологічної пам'ятки (дивись зразок). При можливості додається фотографія пам'ятки з негативом або цифровий файл, якщо зйомка велась цифровою фотокамерою. За умови наявності GPS - навігатора треба вказати географічні координати цього місця.

4. Підйомний матеріал (знахідки мають бути помиті або в окремих випадках очищені від землі, упаковані в поліетиленовий або паперовий пакет, просто в пакувальний папір з етикеткою за встановленим зразком).

5. Маршрутний лист, завірений круглою печаткою місцевої сільської Ради, школи або іншого закладу.

При виконанні другого завдання слід подати такі звітні документи:

1. Паспорт археологічної пам'ятки, складений за встановленим зразком.

2. План-схема археологічної пам'ятки (вказати масштаб, умовні позначки). При можливості додається фотографія пам'ятки з негативом (див. перше завдання, пункт 3).

3. Підйомний матеріал (вимоги по його оформленню аналогічні до вимог першого завдання).

4. Маршрутний лист, завірений круглою печаткою місцевої сільської Ради, школи або іншого закладу.

Паспорт археологічної пам'ятки складається за таким зразком.

ПОЛЬОВИЙ ПАСПОРТ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ПАМ'ЯТКИ

1. *Адреса:* Область _____
Район _____
Населений пункт _____
Урочище _____
2. *Місцезростаювання:*
Віддаленість від населеного пункту (назва) _____
_____ - _____ км на _____ (за компасом).
Віддаленість від ріки (назва) _____ -
_____ км на _____ (напрямок за компасом).
Висота над рівнем води в ріці _____ метрів.
Який беріг ріки: правий, лівий (підкреслити).
Яка надзаплавна тераса ріки _____
3. *Форма і розміри об'єкту:*
Розміри об'єкту _____ х _____ метрів.
Який схил пагорбу _____ (за компасом).
4. *Характеристика та кількість зібраного підйомного матеріалу:*
а) кераміка (колір, домішки, гончарний або ліпний посуд, орнамент, кількість) _____
_____
_____
б) кам'яні вироби (порода каменю, типи знарядь, кількість виробів) _____
_____
_____
в) кістки (збереженість, насиченість солями, наявність серед них людських кісток, кількість) _____
_____
_____
г) інші знахідки _____
5. *Характеристика культурного шару на пам'ятці* (заповнюється тільки за наявності оголень культурного шару, які можна зачистити лопаткою, самостійні земляні роботи забороняються):
а) колір ґрунту та його шарів _____
б) структура ґрунту _____
в) глибина культурного шару від сучасної поверхні _____ см.
г) потужність культурного шару _____ см.
6. *Наявність джерел води* _____
7. *Хто і коли відкрив пам'ятку* _____
_____
_____
8. *Що повідомляє місцеве населення про пам'ятку* _____

9. Хто провів обстеження пам'ятки _____

10. Дата обстеження пам'ятки " ____ " _____ 200__ р.

Підпис _____

У пакет з підйомним матеріалом в обов'язковому порядку вкладається етикетка, написана за встановленим зразком:

**Село Нижнів,
Тлумацький район, І.-Ф. обл.
Урочище Городище, 150 м на північ від
водокачки, правий беріг р. Дністер.
Підйомний матеріал.
Зібрали:
Іваненко А., Сидорук Д., Петренко В.
17 червня 2023 року**

Для виконання четвертого завдання потрібно скласти план населеного пункту з прилеглими до нього територіями. З цією метою можна використати план землекористування, що можна знайти у сільській Раді або ж в агронома (план рекомендується виконати в масштабі від 1:100 до 1:500). На цьому плані потрібно нанести чіткі постійні орієнтири. Методом опитування місцевих жителів з наступною перевіркою отриманих даних у кількох респондентів треба зібрати назви урочищ на територіях, які належать до цього населеного пункту. Ці назви слід нанести на план, вказавши при цьому і межі урочищ. При можливості на цей же план наносяться археологічні пам'ятки, відомі на цій території. Звітні документи, які потрібно подати по цьому завданню такі:

1. План населеного пункту із зазначеними на ньому назвами урочищ.
2. Щоденник із поденними записами, а також з вказівкою на джерело інформації (респондента). Потрібно вказати прізвище, ім'я та по-батькові, рік народження, професію.
3. Маршрутний лист із круглою печаткою сільської Ради, школи або закладу культури.

3.2. Заняття та екскурсії під час практики.

Заняття та екскурсії під час практики є її складовою частиною і сприяють поглибленню теоретичного навчання з використанням матеріальних

можливостей бази практики. Заняття проводяться у формі лекцій, семінарів, практичних і лабораторних робіт. Експерсії проводяться переважно навчально-ознайомчого характеру, кількагодинні або одноденні.

Під час археологічної практики проводиться цілий ряд лекційних, практичних та лабораторних занять, до чого залучаються вчені, найбільш кваліфіковані співробітники бази практики.

Лекції:

1. Історія вивчення району, де розташований пам'ятник.
2. Загальна характеристика археологічних об'єктів, на яких проводиться практика, включаючи наукові підсумки їх дослідження.
3. Особливості методики польового дослідження конкретних пам'яток.
4. Основи камеральної обробки і консервації матеріалів в польових умовах.
5. Охорона і використання пам'яток історії та культури.
6. Консервація археологічних матеріалів в польових умовах.
7. Методика організації і проведення історико-археологічної експерсії.

Практичні та лабораторні заняття.

1. Правила обліку знахідок і реєстрація споруд.
2. Камеральна обробка матеріалів у польових умовах.
3. Первинна консервація археологічних матеріалів (метал, органічні матеріали).
4. Музеєфікація археологічних матеріалів і об'єктів.

Під час проведення експерсій студенти набувають практичних навичок організації експерсій для школярів, туристів.

Кількість учбових годин, що відводяться на заняття та експерсії для студента, не перевищує шести годин на тиждень.

3.3. Методичні рекомендації.

Слід пам'ятати, що археологічні розкопки - це стаціонарні дослідження пам'яток. Досить часто вони тривають не один, а декілька польових сезонів (у залежності від розмірів і значення пам'ятки). Наприклад, у літописному Галичі такі дослідження розпочалися у ХІХ столітті і будуть продовжуватися ще тривалий час. При розкопках різномісних пам'яток (поселень, могильників, виробничих центрів тощо) методика їх досліджень має певні особливості. Крім того методи розкопок палеолітичних стоянок, поселень енеолітичної доби, давньоруських городищ досить відрізняються один від одного. Існують відмінності і при дослідженнях однотипних пам'яток, що розташовані у різних ґрунтових умовах.

Розкопки поселення починаються з обстеження всієї його площі з метою виявлення слідів забудови. Якщо розкопки плануються на багато років, то площа поселення розбивається на великі ділянки (в залежності від рельєфу) або на великі прямокутні квадрати, по кутах яких встановлюються

репери. Все це фіксується на загальному плані поселення. При багаторічних дослідженнях великого об'єкту план дослідження складається по роках.

Ділянка, що визначена для розкопок прив'язується до репера. Останній має прямокутну форму з орієнтацією по сторонах світу. Тому спочатку встановлюється і відмічається на землі базисна лінія з напрямком "північ-південь". вся площа розкопу розбивається на квадрати, а у випадку, якщо правий край розкопу межує з обривом, то і на напівквадрати. Кути розкопу повинні бути прямими. Це перевіряється за допомогою так званого "єгипетського трикутника". При цьому з шнура зв'язується трикутник з розмірами сторін 3, 4, і 5 метрів. Кут між сторонами, рівними 3 і 4 метрам - прямий. У випадках з великими розкопами розміри трикутника можуть бути збільшені у відповідних пропорціях. Для поселень бронзової, залізної, ранньослов'янської і давньоруської доби найчастіше використовуються квадрати з розмірами 2x2 м. Такі ж розміри найбільш зручні при розкопках могильників.

Пам'ятки палеоліту з великою кількістю знахідок з кременю звичайно розкопують квадратами з розмірами 1x1 м. Античні пам'ятки, де часто зустрічаються кам'яні будівлі, досліджуються квадратами розміром 5x5 м. Проте, в залежності від певних умов, керівник розкопок може обрати найбільш раціональні розміри квадратів. При цьому слід вказувати розміри квадратів на планах і кресленнях. Не завжди сторони розкопу орієнтуються по сторонах світу. Іноді зручніше зорієнтувати його по орієнтації об'єкта, що розкопується. На плані обов'язково вказується напрямок на північ. Вся система квадратів отримує цифрову або ж цифрову і літерну нумерацію. Її початок відраховується від північно-західного кутового квадрата і нумерація йде із заходу на схід та з півночі на південь. Слід передбачити, що у процесі розкопок може виникнути потреба у збільшенні розкопу у бік початку нумерації, тому слід залишити резерв, тобто починати нумерацію не з перших цифр і літер абетки. У відповідності з розміткою по кутах кожного квадрату встановлюються кілки, на кожному з яких виписується номер цього квадрата. Ця схема зображається і на польовому кресленні.

Розкопки ведуться рівними горизонтальними шарами по всій площі розкопу або почергово великими площами. Розкопування ведеться поетапно на усю глибину леза лопати (так званий "штик", що приблизно дорівнює 20 см). По мірі викопування і заглиблення відповідно опускаються і кілочки розмітки (переміщення кілочків відбувається тільки по вертикалі). Таким чином, розкопки проводяться горизонтальними шарами, але основні спостереження ведуться по культурних шарах. Треба стежити за тим, щоб стінки розкопу були рівними, вертикальними; ні в якому разі не можна врізатися в них, оскільки вони надзвичайно важливі для стратиграфічних спостережень. Якщо розкоп має більшу площу і складну стратиграфію, то для спостережень за нею робляться додаткові бровки. Після зняття кожного штика проводиться ретельна зачистка поверхні за допомогою рівномірного зістругування ґрунту лезом лопати прямокутної форми. При зачистці потрібно

визначити плями житлових і господарських будівель, вкопаних у материковий ґрунт. Як правило, вони відрізняються більш темним кольором. Якщо такі плями знайдені, то у подальшому вони стають об'єктами розкопок.

У процесі розкопок і зачисток потрібно простежити за всіма змінами культурного шару або будівельного ярусу, що проявляються у кольорі, складі, щільності ґрунту, матеріальному заповненні, будівельних або господарських рештках. При розкопках надзвичайно важливо розкривати не окремі об'єкти, а простежити комплекс в цілому. Саме тому варто збільшувати площу розкопа у той чи іншій бік у залежності від характеру культурного шару. Всі будівлі, за порядком їх дослідження, отримують загальну нумерацію - єдину для всього об'єкта досліджень.

Одне із головних правил при проведенні археологічних досліджень - обов'язково докопувати розкоп або його ділянку до материка (в окремих випадках потрібне контрольне прокопування материкового шару). Потрібно також переконатися у тому, чи дійсно це - материк, а не стерильний прошарок. Слід пам'ятати про те, що на багатошаровій пам'ятці всі шари мають однакове значення і повинні розкопуватися з однаковою ретельністю, незалежно від того, який саме шар або об'єкт тематично найбільш близький завданням експедиції.

При дослідженні наступних пластів іноді буває потрібно зберігти яку-небудь знахідку для отримання повної картини об'єкта, що розкопується. Для цього такі знахідки (наприклад, камені) залишають на земляних стовпчиках, продовжуючи розчистку об'єкта. Після всебічної фіксації ці стовпчики розбираються. Знайдені матеріали потрібно фіксувати на плані, вказуючи місце їх залягання і глибину. Для пошуків дрібних предметів вибрану землю просівають через металеву сітку на зразок сита ("грохот").

Одним з найпоширеніших об'єктів на поселеннях є ями, що використовувалися за різноманітним призначенням, зокрема, як зерносховища, сміттєзвалища, або ж як культові місця. Кожна яма наноситься на план, нумерується і досліджується окремо. Важливо простежити не тільки форму ями у плані і розрізі, але й стратиграфію її заповнення. При цьому, якщо дозволяють розміри ями, то викопується спочатку тільки її половина, вивчається її розріз і після його фіксації викопується її друга половина. Якщо яма викопана у лесі або інших досить твердих ґрунтах, ми зможемо виявити на її стінках сліди замлерійних знарядь. Для цього потрібно перед початком розкопування ями окреслити видимий край ямної плями і провести ножем лінію яка б відступала від цього краю до середини ями на 10 см, повторюючи конфігурацію ями. Вибирати заповнення ями потрібно по цій границі. Після завершення вибирання основного заповнення ями слід за допомогою ножа і пензлика зачистити її стінки. Іноді достатньо після підрізання нижньої частини залишків заповнення на стінці тільки обстукати їх ножем і вони відшаровуються від давньої стінки. Після цього потрібно уважно оглянути стінки ями, використовуючи при цьому бічне освітлення. Можна побачити сліди роботи

землерийними знаряддями, а також обпалену глиняну обмазку, якщо це - зернова яма. Конфігурація ями, характер її заповнення дають можливість визначити її призначення. Для більш наочного уявлення схеми вертикального профілювання ями, можна зробити її вертикальний розріз, заглибившись також у материк.

Знахідки з ями інвентаризуються окремо, розвали посудин збираються і пакуються в один пакет з написом "Для реставрації".

Техніка розкопок заглибленого у землю житла, що не має кам'яних стін, близька до техніки розкопок господарських ям. Проте у цьому випадку потрібно звернути увагу на конструктивні особливості такого житла. Так, у житлі повинні знаходитися залишки пічки, в материку можуть бути вирізані лежанки, сходинок, можуть також зберігтися конструкції нижньої частини стін або їх відбитки на ґрунті. Зустрічаються багатокамерні житла, які мають внутрішні стіни-перегородки. Речі із заповнення житла можуть охарактеризувати призначення цієї будівлі.

Особливу увагу потрібно приділяти ретельній розбірці матеріалу заповнення котловану житла. Після того, як житло повністю досліджене, слід прокопати материковий ґрунт під ним, оскільки на окремих пам'ятках під житлами зустрічаються поховання, закладні жертви, схованки.

Після того, як весь знайдений комплекс описаний, нанесений на план, зроблені потрібні фотографії, пожна приступати до розбирання решток житла. При цьому потрібно особливу увагу приділити дослідженню пічки, зробити її розріз, в'яснити її конструкцію, технологію будівництва. Потрібно також визначити первісні розміри житла, його конструкцію і планування. важливо також звернути увагу на будівельний матеріал, спосіб його обробки, розміри і форму, способи кріплення і перекриття, техніку укладання, зруби колод, розчин, штукатурку, рівень і матеріал підлоги, місце і конструкцію пічки, місце і глибину віконних, двірних отворів, різних добудов, тощо.

Значний об'єм інформації дають *розкопки городищ*, під якими розуміють пам'ятки різних періодів, що мають оборонні споруди. Саме від слів "городити", "огороджувати" і походить ця назва. Під терміном "городище" розуміють не тільки давні міста, але й залишки князівських замків, сховища, споруджені спільно жителями кількох поселень для укриття під час небезпеки.

Городища порівняно легко знайти у процесі розвідки, оскільки їх оборонні вали можна побачити на поверхні і вони, переважно, відомі місцевому населенню. Найбільш ранні з городищ розташовані на високих мисах біля злиття річок і джерел, з відкритого боку вони обмежувалися ровом та валом. Наступні історичні періоди дають більш складну систему обронних споруд.

Головною відмінною рисою розкопок городищ є вивчення їх оборонних споруд (вал, рів, система валів і ровів). Почати дослідження треба із складання докладного плану городища. Далі для в'яснення датування, внутрішньої конструкції валів робиться їх поперечний розріз. Для цього вибирають

ділянку валу доброї збереженості у найбільш характерному місці. Вал і рів розрізаються поперек однією траншеєю, ширина якої залежить від висоти вала і ґрунту, з якого вал насипаний. Розкопки ведуться від вершини валу рівними горизонтальними шарами до материка. Всі спостереження за стратиграфією і конструкцією валу треба зафіксувати на кресленні. При розкопках валу можна знайти сліди частоколу. Стволи дерев могли бути вбиті у землю або вкопані у траншею. В основі валу можуть знаходитися кліті, зруби або інші складні конструкції. Для уточнення характеру таких конструкцій можна збільшити ширину розрізу. Для визначення призначення городища слід провести розкопки на його території.

Поховальні пам'ятки є важливим джерелом для реконструкції світосприйняття давніх суспільств. Релігійні уявлення давнього населення України знайшли відображення у великій різноманітності поховальних обрядів. Це - поховання ґрунтові і підкурганні, поодинокі, парні і групові, тілопокладання (витягнуті і скорчені, лежачі, сидячі, стоячі) і кремації в ямах, склепах, підбоях, під кам'яними плитами, в колодах, амфорах тощо. Всі вони є важливими і масовими історичними джерелами, що відображають багато сторін реального життя, соціальної і майнової диференціації.

Безкурганні могильники розкопуються великою площею, як і поселення. Територія розкопу, орієнтованого по сторонах світу, розбивається на квадрати розміром 2х2 м. Розкопки слід починати з того місця, де були знайдені перші поховання. Розкопки ведуться рівними горизонтальними шарами по всій площі. Після виїмання кожного пласту проводиться ретельна горизонтальна зачистка. На зачищеній поверхні потрібно виявити плями могильних ям, врізаних у материковий ґрунт. Вони, переважно, мають більш темний колір заповнення порівняно з материком. Знайдені плями наносяться на план, нумеруються.

Розкопки знайдених могильних ям відбуваються так само як і господарських ям, не врізаючись у стінки. Якщо недалеко від поверхні знаходиться кам'яна плита, її потрібно розчистити, зафіксувати фотографічно і на плані, описати розміри, матеріал, техніку обробки і місцерозташування по відношенню до поховання. Після зняття могильної плити можна продовжувати заглиблюватися у могильну яму. Перш ніж з'явиться кістяк можливе знаходження залишків дерев'яної труни або іншої дерев'яної конструкції. Стінки могильної ями потрібно зачищати до материка.

У залежності від конструкції могильної ями, похований може знаходитися не на її дні, а у катакомбі або склепі, до яких ця яма веде. Вхід у катакомбу або підбій може знаходитися в одній з бічних стінок, рідко - в обох. Вхід з ями в катакомбу часто буває закладений каменями, деревом тощо. Їх слід зачистити, зафіксувати і тільки після цього просуватися вглиб.

Кожна поховальна споруда, незалежно від складності її побудови, повинна розглядатися як архітектурна споруда. Тому всі її деталі підлягають ретельній фіксації. Далі археолог може перейти до розчистки кістяка. В залежності від певних місцевих умов (вологості, хімічного складу ґрунту, віку

поховання) збереженість кістяка може бути різною, від відмінної до поганої. Зачистку кістяка слід проводити ретельно, дрібними інструментами, нерідко для того, щоб не пошкодити кістки, використовують пластмасові або дерев'яні інструменти. Робота ведеться так щоб ніщо не було зрушено з місця. Розчистка починається від черепа, оскільки він знаходиться вище над усіма іншими кістками і є найбільш важливою в антропологічному відношенні частиною кістяка, і доводиться до такого стану коли всі кістки очищені від ґрунту і кістяк рельєфно виступає над ґрунтом, на якому він лежить.

В окремих випадках у похованні можуть знаходитися різні предмети, які складають поховальний інвентар. Всі предмети повинні лишитися *in situ*, тобто у первісному положенні. Після завершення розчистки поховання та інвентаря, все знайдене описується, фотографується, наноситься на план. Для графічної фіксації поховань звичайно використовуються масштаби 1:10, 1:20.

Дослідження поховання завершується його розборкою. При цьому слід особливу увагу звертати на площу під кістяком, де можуть знаходитися дрібні предмети, а також спеціальні підстилки під померлого (з трави, дерева, циновки, піска тощо). Поховання розкопується до материка, а поховальний інвентар та кістки скелета забираються для подальшого вивчення.

Важливою складовою частиною польових археологічних досліджень є *польова обробка матеріалу*. Під час розкопок з ґрунту вибирається весь матеріал. Всі знахідки миються водою, сушаться (бажано у затіненому місці). Знахідки підраховуються, причому підрахунок ведеться за матеріалом (кераміка, кремій, кістка, метал тощо). Слід фіксувати також місце знахідки та її глибину. Під час розкопок ведеться інвентарний опис знахідок за такою схемою:

№ п./п.	Назва знахідки	Місце знахідки	Глибина, пласт	Датування	Коли знайдено
1	2	3	4	5	6

Крім того на кожному предметі тушшю за допомогою простого учнівського пера пишеться його інвентарний номер згідно з інвентарним описом, місце знахідки (назва пам'ятки, розкоп, квадрат, житло, яма, поховання, глибина, шар), рік розкопок. Цей напис робиться на неекспозиційній стороні знахідки. В окремих випадках (залізні, мідні, бронзові вироби тощо) такий напис робиться на етикетці, що прив'язується до предмета.

Проходження археологічної практики відбувається в особливих умовах археологічної експедиції. Практика пов'язана з проведенням земляних робіт з використанням не тільки ручних інструментів, але й механізмів і техніки. Віддаленість археологічних об'єктів вимагає при пересуванні до них

використовувати транспорт. Такі умови вимагають суворого виконання норм внутрішнього розпорядку експедиції і правил техніки безпеки.

Вимоги по техніці безпеки при проведенні польових робіт

1. Основна вимога - дотримання дисципліни в польовому таборі і на місці проведення археологічних робіт, взаємодопомога, недопущення виходу за межі табору без повідомлення керівника практики або ж чергового по табору.

2. Слід дотримуватися таких правил при пересуванні до місця робіт:

- перевезення автотранспортом можливе тільки автобусами та спеціально обладнаними автомобілями;

- під час пішого переходу по шосе - дотримуватися чинних правил дорожнього руху.

3. При проведенні земляних робіт:

- висота земляного насипу (відвал) в розкопі не повинна перевищувати 2 метри. якщо насип неможливо зняти, слід зробити дерев'яні підпорки;

- при викопуванні глибоких котлованів, їх стіни повинні бути не вертикальними, а опускатися до низу уступами, висотою не більше 2 метрів;

- у процесі розрізу оборонного валу при потребі використовуються підпорки;

- при розкопках курганів за допомогою техніки (грейдера, скрепера, бульдозера) забороняється близько підходити до неї та стояти на бровці, яка може обсунутися;

- щоденно перевіряти справність інструменту: лопат, кірок, сокир тощо. При цьому слід особливо уважно слідкувати за їх надійною насадкою, щоб запобігти можливості зривання інструменту з рукоятки;

- потрібно запобігати можливим сонячним опікам, стежити за тривалістю перебування під відкритим сонцем, щоб уникнути сонячного або теплового ударів. Сонцезахисний убір - обов'язкова деталь одягу студента-практиканта на розкопі;

- у випадку знаходження під час земляних робіт вибухонебезпечних предметів, слід негайно зупинити роботи, залишити розкоп, повідомити про знахідку начальника розкопу, керівника практики або експедиції. Далі вибухонебезпечний предмет огорожується, організовується його охорона і про знахідку повідомляється у найближчий підрозділ Державної служби надзвичайних ситуацій (за номером 112) або відділ міліції.

4. При приготуванні їжі потрібно дотримуватися санітарних норм. Воду можна брати тільки з колодязів, перевірених джерел.

5. На місці проведення робіт і в польовому таборі має постійно знаходитись аптечка з медикаментами. В кожній групі обирається санітар, який відповідає за надання першої невідкладної допомоги і додержання санітарних вимог у таборі.

6. В таборі і поза його межами слід дотримуватися правил протипожежної безпеки:

- в наметах і в безпосередній близькості до них забороняється користуватися відкритим вогнем;

- суворо забороняється розпалювати вогнища в лісі, біля дерев'яних будівель, наметів;

- газовою плиткою з балоном можуть користуватися тільки особи, які пройшли інструктаж з правил користування газобалонною установкою.

7. При купанні у водоймах треба пам'ятати, що його мета гігієнічна та оздоровча, але не спортивна. Купання в межах населених пунктів проводиться тільки у спеціально обладнаних місцях. Якщо такі спеціально обладнані пляжі відсутні, слід проміряти глибину і перевірити безпеку місця, обраного для купання. Місця купання повинні бути вибрані поза виходами каналізаційних стоків, на віддалі від гідротехнічних споруд і джерел питного водопостачання. Температура води при купанні повинна бути не нижча від + 18 градусів. Для спостереження за безпекою купання і надання у випадку необхідності швидкої допомоги частина студентів залишається на березі. Практикується виділення з числа студентів 2-3 рятівників на групу. Категорично забороняється купатися у нічний час.

4.ФОРМИ І МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

У Прикарпатському університеті і на базі практики - прийнята система поточного та підсумкового контролю виконання окремих розділів і всієї програми практики. Так, на початку практики проводиться колоквиум, мета якого - в'яснити рівень теоретичної підготовки студентів з методики археологічних досліджень. Перелік програмових вимог можна знайти у розділі 3 цього посібника.

Протягом проходження практики груповий керівник і представники керівництва базової експедиції здійснюють контроль за додержанням відповідної методики розкопок археологічних об'єктів студентами, за що виставляється відповідна оцінка.

Особливому контролю підлягає також виконання правил техніки безпеки під час розкопочних робіт, а також вимог дисципліни і правил внутрішнього розпорядку.

На базі практики існує установлений режим праці, відбувається контроль часу початку та закінчення роботи. Робочий день студента триває 6 годин. Щотижня керівник практики контролює виконання правил ведення поточних записів у польовому щоденнику.

Критерії оцінювання знань, умінь і навичок студентів з навчальної археологічної практики

«відмінно» - студент демонструє повні і глибокі знання методики польових археологічних досліджень. Показує достовірний рівень розвитку умінь і навичок, зокрема, □ у проведенні археологічної розвідки або пошуку,

зборі та опрацюванні підйомного матеріалу, □ розбивці шурфу або розкопу. Вміє відповідно методичних вимог □ самостійно складати плани розкопів та його окремих квадратів або ж секторів, вести польову документацію, перш за все щоденник, систематизувати та обробляти археологічний матеріал, проводити його консервацію та музеєфікацію. Студент проявив себе як організований, сумлінний, застосовує творчий підхід під час виконання різних видів робіт, дисциплінований, сумлінно дотримується правил техніки безпеки. Оформлена відповідно вимог документація подана на кафедру своєчасно.

«добре» - студент демонструє повні знання методики польових археологічних досліджень, але допускає незначні пропуски фактичного матеріалу, вміє застосувати його щодо конкретно поставлених завдань, у деяких випадках нечітко формулює загалом правильні відповіді, допускає окремі несуттєві помилки та неточності у складанні плану розкопу та його окремих квадратів або ж секторів, веденні польової документації, перш за все щоденника, систематизації та обробці археологічного матеріалу, його консервації. Здав вчасно документацію, в яку можуть бути внесені незначні доповнення і поправки за вказівкою групового керівника практики.

«задовільно» - студент володіє більшою частиною фактичного матеріалу, але викладає його не досить послідовно і логічно, допускає істотні пропуски у відповіді, не завжди вміє інтегровано застосувати набуті знання для аналізу конкретних ситуацій, а інколи й невірно їх застосовує у складанні плану розкопу та його окремих квадратів або ж секторів, веденні польової документацію, польового щоденника, систематизації та обробці археологічного матеріалу, його консервації. Причиною виставлення задовільної оцінки можуть бути незначні порушення техніки безпеки, трудової дисципліни, несвоєчасне подання звітної документації.

«незадовільно» - студент не володіє достатнім рівнем необхідних знань, умінь, навичок, науковими термінами. Студент не виконав основну частину програми практики. Порушення техніки безпеки, трудової дисципліни, відсутність звітної документації також можуть стати підставою для оцінки «незадовільно».

У процесі поточного контролю та підсумкового контролю виставляються такі оцінки:

- оцінка фахової підготовки – максимально 10 балів
- оцінка за практичні навички, отримані під час практики – максимально 25 балів
- оцінка за виконання вимог дисципліни, правил техніки безпеки – максимально 15 балів

Оцінка фахової підготовки:

9-10 балів – відмінно

7-8 балів – добре

5-6 балів – задовільно

1-4 бала – незадовільно

Оцінка за практичні навички, отримані під час практики:

- 21-25 балів – відмінно
- 16-20 балів – добре
- 11-15 балів – задовільно
- 1-10 балів – незадовільно

Оцінка за виконання вимог дисципліни, правил техніки безпеки -15 балів

- 13-15 балів – відмінно
- 10-12 балів – добре
- 7-9 балів – задовільно
- 1-6 балів – незадовільно

Оцінка звітної документації:

Щоденник проходження практики – максимально 20 балів

- 17-20 балів – відмінно
- 13-16 балів – добре
- 9-12 балів – задовільно
- 1-8 балів - незадовільно

Індивідуальний звіт – максимально 20 балів

- 17-20 балів – відмінно
- 13-16 балів – добре
- 9-12 балів – задовільно
- 1-8 балів - незадовільно

Виконання індивідуального завдання – максимально 10 балів

- 9-10 балів – відмінно
- 7-8 балів – добре
- 5-6 балів – задовільно
- 1-4 бала – незадовільно

5. ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ЗВІТНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

Звіт студента-практиканта здається на кафедру разом із польовим щоденником. У звіті потрібно коротко і конкретно описати роботу, яка виконувалася особисто студентом. Для узагальнення матеріалів, зібраних під час практики відводиться 2-3 дні наприкінці практики.

Структура звіту:

- 1.Коротка інформація про місце проходження практики.
- 2.Інформація про посаду, яку займав студент під час практики, його функціональні обов'язки.
- 3.Інформація про виконану роботу згідно з програмою практики або індивідуальним завданням.
- 4.Участь студента у громадському та господарському житті польового табору.

5. Висновки і пропозиції студента стосовно організації практики.

6. Додатки (малюнки, креслення розкопів, стратиграфії, окремих об'єктів).

Звіт має бути написаним від руки (допускається у друкованому вигляді), обсягом 10-15 сторінок, обов'язково повинен містити малюнки, креслення розкопів, стратиграфії, окремих об'єктів з відповідними поясненнями. Звіт повинен мати наскрізну нумерацію. Аркуші звіту повинні бути зшиті.

У звіті у лаконічній формі подаються завдання і плани, які виконував студент під час практики. Описується процес дослідження, що включає усі послідовні стадії, аж до рекультивації поверхні на місці пам'ятки. Аналізується конкретне завдання, яке було поставлене перед студентом, і процес його виконання.

Звіти перевіряються і затверджуються керівниками практики – начальником експедиції і відповідальним за практику.

Основним звітним документом, який по завершенню практики подається на кафедру, є польовий щоденник студента-практиканта. В археологічній експедиції польовий щоденник – польовий робочий документ, в якому керівник розкопу описує досліджувану пам'ятку і хід робіт на ній. Кожен студент, що проходить археологічну практику, зобов'язаний вести польовий щоденник у відповідності з методикою археологічних досліджень. Ведення щоденника студентом-практикантом оцінюється керівником практики.

6. ПІДТВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ПРАКТИКИ

Підсумки практики підводяться у процесі складання студентом заліку перед комісією, яка призначається завідувачем кафедрою. Оцінка з практики враховується нарівні з іншими оцінками, що отримує студент в ході екзаменаційних сесій I курсу, але зараховується для визначення розміру стипендії під час екзаменаційної сесії 3-го навчального семестру.

Результати складання заліків з практики заносяться в екзаменаційну відомість, проставляються в заліковій книжці і в журнал обліку успішності. Студент, що не виконав програму практики і отримав незадовільний відгук на базі практики або незадовільну оцінку при складанні заліку, направляється на практику вдруге в період канікул або відраховується з навчального закладу.

Підсумкова оцінка складається з цілого ряду оцінок отриманих студентом як за теоретичні знання так і за практичні навички, отримані під час археологічної практики, а також здану документацію:

1. Оцінка за теоретичну підготовку, що виставляється шляхом опитування студентів (у формі колоквиуму) або у вигляді тестування. Це опитування проводиться перед початком розкопок і служить своєрідним допуском до участі у них. Зокрема виділяються такі групи питань:

I. Археологічні розвідки.

II. Археологічні розкопки:

1) загальні прийоми розкопок (скопування, викид землі, зачистка поверхні та профільних бровок);

- 2) історико-культурне визначення матеріалу;
- 3) розкопки стародавніх поселень;
- 4) розкопки стародавніх поховань;
- 5) правила обліку знахідок і реєстрація споруд;
- 6) камеральна обробка матеріалів в польових умовах;
- 7) музеєфікація археологічних матеріалів і об'єктів.

2. Оцінка за практичні навички, отримані під час практики (виставляється наприкінці практики груповим керівником спільно з керівництвом експедиції).

3. Оцінка за виконання вимог дисципліни, правил техніки безпеки (виставляється наприкінці практики груповим керівником спільно з керівництвом експедиції).

4. Оцінка за ведення польового щоденника.
5. Оцінка за підготовку звіту про проходження практики.
6. Оцінка за виконання індивідуального завдання.

Перелік документації, яку студент подає на кафедру після завершення археологічної практики :

1. Звіт про проходження археологічної практики.
2. Польовий щоденник.
3. Індивідуальне завдання.

Оцінювання студентів передбачає диференційований залік. Оцінка виставляється за 100 бальною системою, шкалою ECTS та національною шкалою.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
80 – 89	B	добре	
70 – 79	C		
60 – 69	D	задовільно	
50 – 59	E		
26 – 49	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-25	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

8. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОБОТИ СТУДЕНТА

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Археологія України: Курс лекцій. Л.Л. Залізник, О.П. Моця, В.М. Зубар та ін. К. : Либідь, 2005. 504 с.

Бонь О. І., Ковальов Є. А. Методичні рекомендації для проходження студентами археологічної практики. Київ, 2017.

Забавін В. О., Небрат С. Г. Методика польових досліджень пам'яток археології Північно-Східного Приазов'я : навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 032 «Історія та археологія». — Маріуполь : МДУ, 2021. 240 с.

Історичне краєзнавство. Напрями та методи історико-краєзнавчих досліджень : курс лекцій / В. Є. Голубко, А. В. Середяк, Р. Я. Генега та ін. — Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. — 304 с.

Корнієнко П. Л. Креслярська та фотографічна фіксація археологічних об'єктів. Археологія. 1993. № 1. С. 130—139.

Лозинський В.В. Топографічне та картографічне креслення. Методичні рекомендації до лабораторних робіт з креслення. Львів, 2009. 52 с.

Методичні рекомендації з польової антропології / Козак О. Д., Потехіна І. Д., Слободян Т. І., Гупало В. Д. Львів. НДЦ "Рятівна археологічна служба" ІА НАН України, 2019. 108 с.

Малєєв Ю.М. Словник археологічних термінів. Навчальний посібник. - Київ, вид. "Стиль", 1999р. — 120 с.

Методичні рекомендації до проведення археологічної практики (для студентів історичного факультету) /Укл.: Михайлина Л.П., Пивоваров С.В., Водний І.П.- Чернівці: Рута. 1994.- 37 с.

Москаленко О.Ю. Польова археологічна практика: Навчальний посібник / О.Ю. Москаленко, М.В. Семенова. — Ніжин : Видавництво НДПУ ім. М. Гоголя, 2003. — 124 с.

Сегеда С. П. Методика збирання та транспортування кісткових решток людей під час археологічних розкопок. Археологічні відкриття в Україні 1997–1998 рр. К., 1998. С. 189—190.

Словник археологічних термінів (за матеріалами України) / О. Титова (упоряд.). — К., 1996. — 85 с.

Словник-довідник з археології / Редактор-укладач Н.О. Гаврилюк. Київ: Наукова думка. 1996. 430 с.

Чмихов М.О. Давня культура: Навч. посібник / М.Чмихов. — К.: Либідь, 1994. — 288 с.

Чмихов М.О., Кравченко Н.М., Черняков І.Т. Археологія і стародавня історія України: Курс лекцій. — Київ: Либідь, 1992. 375 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Закон України «Про охорону археологічної спадщини».
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>

Закон України «Про охорону археологічної спадщини».
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1626-15>

Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини.
<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/PDF/Ukrainian/143-Ukrainian.pdf>

ДОДАТКИ

Додаток 1

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Міністерства освіти і науки,
молоді та спорту України
29 березня 2012 року № 384

Форма № Н-7.03

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ЩОДЕННИК ПРАКТИКИ **навчальної археологічної практики** (вид і назва практики)

студента _____
(прізвище, ім'я, по батькові)

Факультет історії, політології і міжнародних відносин

Кафедра етнології і археології

освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавр

спеціальність Історія та археологія _____
(назва)

I курс, група _____

Івано -Франківськ

202__

Студент _____
(прізвище, ім'я, по батькові)

прибув на підприємство, організацію, установу

Печатка
підприємства, організації, установи „___” _____ 20__ року

_____
(підпис) (посада, прізвище та ініціали відповідальної особи)

Вибув з підприємства, організації, установи

Печатка
Підприємства, організації, установи “___” _____ 20__ року

_____
(підпис) (посада, прізвище та ініціали відповідальної особи)

Зразок оформлення
сторінки (правої від глядача) польового щоденника.

22.06. 2023 р,
четвер.

О 8.00 розпочали дослідження другого штика (пласта) на розкопі 1. Працював у квадратах 4в, 5в, 6в. Грунт сірого кольору із вкрапленнями деревного вугілля, а також з невеликими частками випаленої глини. У квадраті 5в на глибині 0,35 м знайдена зернотерка з пісковика розмірами 12х18х36 см. У квадраті 6в був знайдений розвал посудини бронзової доби (вірогідно, комарівської культури). Уламки посудини взяті в окремий пакет.

В усіх квадратах зустрічаються фрагменти ліпного керамічного посуду, в тісті якого помітна домішка товченого кременю. Серед знахідок – крем'яні вироби (4 шт.), уламки кременю (12 шт.), одна кістяна проколка.

Зняття другого пласту було закінчено протягом дня. Наприкінці роботи було проведено горизонтальну зачистку поверхні розкопу на глибині 0,4 м. У північній частині розкопу помічено скупчення фрагментів глиняної обмазки житла. Тут є перспектива для пошуку наземного трипільського житла.

*Див. рис.1.
Профіль
посудини
комарівської
культури*